

ցան, զի ոմանք ի ճճեաց ֆնասեցան, և յոմանց ծաղիկքն թօթափեցան, և այլք աւելակէզ եղեալ ողկուզացն, չորացան և կէսքն նեխութեամբ ապակեանցան. և թէ զինչ արարից անգիտանամ զելս վտանգիս եղելոյ, Եւ ընկերն թելաղիր եղեալ նմին խրատ տայ զօմանս պատուաստել ի տընկոցն՝ որք պողակորոյսք լինին, և զայլսն զանազան փորձեալ հնարիւք բժշկել ի պատահելոց կրիցն՝ 1 :

Այս էջը յայտնի կը ցուցնէ թէ Գիրք վաստակոցը միայն այս միջոցները կրնայ թարգմանուած ըլլալ. այսինքն է ԺԲ. դարուն մէջ և ապահովապէս 1160 թուականէն վերջ : Մեր նախնիք առանց մեծ պէտք մը զգալու, ինչպէս հոս կը տեսնուի, կրօնական գրուածներէ դուրս ուրիշ բանի ձեռք չէին զարներ, մանաւանդ այսպիսի գրուածք մը՝ որ ընդհանրապէս հեթանոս գրիչներէ շարադրուած, հակառակ քրիստոնէից ձեռքով կրճատուած ըլլալուն, լեցուն է դեռ այնպիսի կտորներով, ուսկից կը խորշէին : ինչպէս կը տեսնուի Շնորհալիի կտորին մէջ, նոյն ժամանակները մեծ փոյթ ունէին այգեգործութեան, զինիի և պատուաստելու արուեստը զարգացնելու. և վաստակոց ամբողջ զիրքը, զրեթէ ամբողջ այս բաներուս վրայ կը խօսի, Կ'երեւի թէ դիտումը հայերէնի մէջ միայն այս մասերը թարգմանուած են, մինչ բնագիրը աւելի ընդարձակ ծրագիր մ'ունի, երկրագործական ամէն տեսակ նիւթի վրայ ճառելով :

Կը կրկնենք դարձեալ թէ այս շրջանիս ուր միայն կրնայ այս գիրքը թարգմանուած ըլլալ, միայն ալ Մխիթար Հերացին է, աշխարհական և գրագէտ որ արարերէն գիտէր : Զիջած է անշուշտ այս

կրօնաւորներու խնդրանքէ մը՝ թարգմանելու այսպիսի կարեւոր գործ մը՝ ինչպէս զիջած էր Գրիգոր Տղայ կաթողիկոսի խընդրանքի մը խմբագրելու Ջերմանց Մխիթարութիւնը՝ զոր հրատարակեց յամիս 1184, յորում Մխիթար Գոշ կը խմբագրէր իր Դատաստանագիրքը :

Վաստակոց գիրքը այս թուականէն յառաջ հրատարակած է թէ յետոյ : Ըստ իս հաւանական է թէ յառաջ :

Հ. Կ. ԱՆՈՐԿԵԱՆ

ԱՅՈՒՇԱՅԻ ԿՆԻՓԻ « Իβρωῶν Καρχηδών »

Փարպեցւոյ շնորհիւ, հանրածանօթ զարձած է Աշուշա, Վրաց բղեշիւր² : Իր կնիքը, որ հասած է մեզ, հետեւեալ մակագիրը կը գրէ :

Ασουςας πιαξαξης Ιβρωῶν Καρχηδών.

Հեղինակաւոր գիտնական մը, Հ. Յ. Գաթրճեան, բնագիրը սոյսպէս կ'ուզէ ընթեռնուլ .

Ιβρωῶν (Κου)καρχηδ-ών.

Այսու կը ստացուի հետեւեալ թարգմանութիւնը . « Աշուշա բղեաշիս Վրաց Գուգարաց » :

Հայ բղեշիւներու ուսումնասիրողը, Հանդես Ամօրիայի մէջ, հարցական մը կը նշանակէ, ու տարակոյսի մէջ, կ'անցնի³ :

Հ. Գաթրճեանի տեսութեան կարեւոր է առարկել այն՝ որ Աշուշա պատճառ չունէր Գուգարք բառը՝ ԽΑΡΧ (կամ եհրպղեալ Κουχαρχ) բառով բացատրելու, մինչդեռ

1. Շնորհալի. Թուղթ ընդհանուր, տպ. Վենետիկ, 1873, էջ 73-77 :

2. Փարպ. տպ. 1891, (էջ 149, 165, 177, 191, 364-366, և այլն), Կորիւն, տպ. 1893, էջ 20, խորհրդագրի, էջ 364-366, և այլն.

3. 1908, Թիւ 1, Յունուար, էջ 1. — Բագմաճուտ յօդուածագիրը կը սխալի, կարծենք, երբ Χορζηνի

նունը մեկնելու համար՝ զայն Χολαρζηνի կը փոխէ և կը նայեցնէ Կազարէի հետ, մինչ Բուզանդացի հեղինակներու մէջ Χορζηνի միշտ « Խորճեանք » զաւոռի կը համապատասխանէ, ինչ որ զրապէս կարելի է ապացուցանել՝ համեմատելով մեր միջնազարեան պատմիչները յոյն պատմիչներու հետ, երբ ստոնք մի և նոյն պատմական եղելութեանց վրայ կը խօսին :

յունարէնի մէջ այդ գաւառը Γωγαρενή յոր-
ջորջումն ունէր:

Աշուշայի կնիքի մակագրութիւնը, կար-
ծենք, պէտք է բոլորովին անփոփոխ պահ-
պանել. բայց հասկնալով.

« Աշուշա, բղեաշխ վրաց, կարիւնդ-
աց »: Կը թուի թէ վրաստան այնպէս
բաժնուած էր Ե. դարու մէջ, ինչպէս ի
ժեղարու. Գարբի կամ բուն վրաց ուրիշ
մը կը թագաւորէր, կախիքի վրայ (որուն
հնագոյն ձեւը կրնար կարիւք ըլլալ) ու-
րիշ մը: Այսպէս Ս. Մեսրոբայ ժամանակ
սիշուած Արձիդը՝ անշուշտ Գարբիի վրա-
ցիներուն թագաւորն էր, իսկ Աշուշայ՝
կարիւքի վրացիներուն:

Թիւրախ Մովսէս խորենացի զԱշուշա
կ'անուանէ « Բղեաշխ Գուգարաց » և կո-
րին « Բղեաշխ Տաշրայ », բայց այս գա-
ւառները այնպէս միացած էին վրաստանի
հետ, որ խորենացի, իւր աշխարհագրու-
թեան մէջ, զՏաշիր վրաստանի մաս կը
դնէ: Ուստի անտեղի բան մ'ըրած չենք
ըլլար՝ եթէ այս գաւառները կախէթու
բղեաշխին պատկանող դնենք:

Սխալ կարծիք մը տարածուած է ար-
դէն՝ թէ ամէն անգամ բղեաշխները՝ Հա-
յոց կողմանէ հաստատուած՝ սահմաններու
պաշտպաններ էին: Այս բանն քիչ ժա-
մանակաշրջաններու համար կրնայ ճշմար-
տիլ:

Անոնք սահմանագլխին վրայ գտնուող
գաւառներ էին, որոնց դիւրն ինքնին կու
տար պաշտօնը: Բղեաշխ բառը, զոր փո-
թուգալ փաշա կը հանէ փաթիւղիս (== փա-
տիշահ) բառէն՝ կը նշանակէ թագաւոր:

Աղծնիք և Գուգարք, որ երկու մեծ
բղեաշխութիւններն էին, յաճախ իբր առան-
ձին փոքր թագաւորութիւններ կը նկա-
տուէին, և իրենց կամաց համեմատ կը
միարանէին երբեմն Հայոց թագաւորին՝
երբեմն դրացի թշնամեաց հետ:

Ե. դարու մէջ Գուգարք վրաց անցած
էին. և սակայն դեռ կար « Գուգարաց
բղեաշխ », հետեւաբար այդ պաշտօնը կրողը՝
ամէն անգամ հայկական կառավարութե-
նէն հաստատուած չէր ըլլար:

Կը թուի թէ այս կէտը անտեսած են
անոնք՝ որ չեն ուզած Գուգարքէն քիչ
մը վեր երթալ՝ Καρχηδωνի իսկական մեկ-
նութիւնը գտնելու համար:

Հ. Կ. Տ. ՍԱՆՍՅԱՆ

ԱՅԶՈՒՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿ

Բառ մը յունարէն. — Բառ մը պարսկերէն

Բուզանդ (Ե. Գ.) կը գրէ. « Ապա պատ-
մեցաւ թագաւորին Պապայ յաղագս օրե-
րացն զոր եղ Հայր մարդպետն տիկնոջն
Փառանձեմայ, ... Թշնամանս ձաղանաց ի
բերդարգէլ պաշարմանն ... իբրեւ եմուտ
անդր գաղտուկ, և եղ անարգանս տիկ-
նոջն »: Խնդիրը հոս օրերացն բառին վրայ
է. ինչ կը նշանակէ օրեր: Յոգնակի ուղ-
ղականն է արդեօք օր բառին. բայց թէ Հ.
Բագրատունի և թէ Հ. Ատրնեան, որ այն-
չափ խնամքով հաւաքած են հին օրինա-
կագիրներէ աշխարհաբարի ձեւեր, զգու-
շացեր են զայս նշանակել, անշուշտ հա-
մարելով որ սխալ ընթերցումէ մը յառաջ
եկած ըլլայ օրերացն ձեւը. և իրացնէ օ-
րերացն դեռ, մեր սովորական օր իմաս-
տովը բան մը չի նշանակեր: Աւելի մեկնու-
թիւն մը չեն տար նաեւ ձեռագիրներու
տարբերութիւնները որոնցմէ երկուքը օրե-
րացնի տեղ օրինացն կը նշանակեն: Սպա-
սելով որ Մեծարք. Հ. Գ. Վ. Նահապե-
տեան, ասոր ալ նոր ընթերցում մը գտնէ,
մենք կը ջանանք Հայկազեանի կարծիքը
մեկնել: Արդ Հայկազեան (Հտ. Բ. 1032)
այս բառին համար կը գրէ. « բառ յն.
տոս 'Αρχ. Անէծք. Թշնամանք. նախա-
տինք »: Հայկազեանի այս համատեղ կեր-
պով տուած մեկնութիւնը շատ ճիշդ կ'ե-
րեւի: Բառը նախապէս գրուած պիտի ըլ-
լայ արդարացն զոր անուս գաղափարողներ
չհասկնալով, ուզած են ուղղել արդարացն
ուսկից ըստ օրինի օրերացն ձեւը յառաջ
եկած է: Իսկ արա յայտնի է թէ յոյն բառ է,